

Чи знаєте ви українські фразеологізми?!

Вчимося вживати фразеологізми та сталі вирази правильно й доречно у своєму мовленні.

Фразеологія – це окраса мови й могутній стилістичний засіб влучного висловлення думки.

За матеріалами Н.Г.Немировської «Словник фразеологізмів та сталих виразів»

<https://ukr-mova.in.ua/library/frazeologizmu/?page=5>

<https://zno.if.ua/?p=2364>

https://edera.gitbook.io/ed-era-book-ukr/frazeologiya/slovník_naiuzhivanshih_frazeologzmv

Упорядниці Свiнтковська С.А., завідувачка сектору української мови та літератури, зарубіжної літератури науково-методичної лабораторії мовно-літературної освіти кафедри методики викладання і змісту освіти КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради».

У лексиці української мови існують стійкі словосполучення, вирази й навіть цілі речення, що мають одне лексичне цілісне, здебільшого переносне значення, і воно наближається до значення окремого повнозначного слова: замилювати очі (брехати), кров із молоком (здоровий) ані пари з уст (мовчати). Так стійки вирази називають **фразеологізмами**, а розділ мовознавства, що їх вивчає – **фразеологією**.

Фразеологізми не створюються у процесі мовлення, а як готові мовні одиниці відтворюються **за потребою** під час спілкування.

До фразеологізмів належать нероздільні вирази, народні прислів'я, приказки, влучні висловові вираження видатних людей, - «крилаті слова», усталені звороти (брати участь, ухвалити рішення, порушити питання, розглянути заяву тощо).

Основним джерелом утворення і поповнення фразеологізмів є жива народна мова, з якої і надходять у літературну влучні вирази, прислів'я, приказки, жарти. Такі вислови пов'язані з обрядами, звичаями, побутом і характером народу.

В українській мові є фразеологізми античного походження, біблійного, професійно-виробничого мовлення.

Крилаті слова – це образні вислови, цитати, афоризми, що вийшли з відомих літературних чи публіцистичних джерел.

Прислів'я – це усталений вислів у формі завершеного речення повчального характеру переважно морально-етичного спрямування.

Приказка – усталений вислів узагальненого змісту у формі завершеного речення, у якому дається образна характеристика певного явища.

Доречне вживання фразеологізмів та сталих виразів, «крилатих слів» є невід'ємною складовою високої мовної культури людини.

М

МАК

Сісти ма́ком – потрапити в скрутне становище, зазнати невдачі в чому-небудь.

Хоч мак сій – дуже тихо.

Цвісти як мак – бути у розквіті фізичних сил.

Ще мак росте у голові – хтось молодий, недосвідчений, нерозумний і т. ін. (=молоко на губах не висохло).

Як за гріш ма́ку – дуже багато.

Як мак начетверо – вживається для підсилення зазначеного слова.

Як мак процвітає – гарний, вродливий, здоровий (про людину, людей).

Як ма́ку – дуже багато.

Як після маку – міцно, непробудно, дуже добре.

МАКАР

Де макар телят не пас (ганяв) – дуже далеко; у суворих, необжитих краях.

МАКОГІН

Облизати макогона – зазнати невдачі; мовчки зносити образу.

Як макогін на ночви – зовсім не схожий.

МАНІВЦІ

Блукати манівцями – робити щось неправильно.

МАННА

Манна небесна – якісь блага, що даються без особливих зусиль.

МАСЛО

Як по маслу (зі сл. іти) – без перешкод.

МАТИ

Мати міст руських – урочистий синонім міста Києва.

МЕРТВИЙ

Як мертвому припарка – зовсім, ніскільки не допоможе.

МИГИ

На мигах (зі сл. говорити, розмовляти, пояснювати, показувати) – за допомогою жестів, міміки.

МИЛЬНА

Лопатися (розлетітися) / лопнути як мильна булька – зазнавати невдачі, краху, руйнування. Безслідно зникнути.

МИНУЛЕ

Відійти / відходити у минуле – безповоротно минути, пройти, зникнути.

МИР

«Мир вам!» - благословення, побажання любові та злагодити.

МИТЬ

За мить – 1) дуже швидко; 2) через короткий відрізок часу, відразу після чого-небудь, щойно; 3) безпосередньо перед чим-небудь.

МИША

Ані рудої миші – безлюдно.

МІЛЬ

Книжкова міль – надзвичайно активний читач.

МІРА

До певної міри – частково; трохи; все-таки.

МІСТ

Зірвати мости – рішуче порвати з кимось, чимось; зробити неможливим повернення до когось, чогось.

МІСЦЕ

Знати своє місце – поводитися відповідно до свого становища.

МІСЯЦЬ

Вити на місяць – нудьгувати, тужити без діла.

МОВА

Про що мова, про що йдеться – не варто подяки, дрібниця.

МОГІКАН

Останній з могікан – найстаріший, єдиний у своєму роді представник покоління.

МОЙСЕЙ

Вигнаний Мойсей – той, хто страждає за інших; визволитель.

Золота молодь – діти з дуже заможних сімей, які поводять себе всупереч громадським нормам, оскільки впевнені у своїй безкарності.

МОЛОКО

Аж молоко кисне – про щось неприємне.

МОНЕТА

Розмінювати (монети) – поступатися своєю честю, переконаннями, сумлінням заради користі, вигоди.

МОРОЗ

Аж мороз поза шкірою йде – комусь стає дуже страшно.

МУХА

Як муха в окропі – про моторну, вертку людину.

Н

НА

Ставати/стати на прю – вступити в боротьбу з кимось, чимось.

На часі – своєчасно, у(в) пору.

НАВІКИ

Спочивати (спати)/заснути/навіки (довіку, вічним сном) – умерти.

НАЗАД

Оглядатися/оглянутися назад – пригадувати минуле, прожити, оцінюючи його з точки зору сучасності.

НАНІВЕЦЬ

Переводитися нанівець – ставати непридатним.

НЕБО

На сьомому небі (зі сл. *бути, почуватися*) – дуже задоволений, щасливий.

Прихилити небо - зробити для когось усе, навіть неможливе.

Просто неба – на відкритому майданчику, на лоні природи.

НЕБУТТЯ

Канути в небуття (у вічність, у безвість) – звикнути безслідно безповоротно.

НЕМЕЗИДА

Кара Немезиди – у перен.знач. доля, відплата.

НИВА

Орати/піднімати/ниву (цілину) – працювати над чимось; прокладати нові шляхи.

НИТКА

Нитка історії (життя) – безперервність людської долі.

Проходити червоною ниткою (стрічкою) – бути основним, провідним у чомусь; наскрізь пронизувати щось.

НІЖ

На ножах – ворогувати; відчувати неприязнь до когось.

НІКУДИ

Дивитися в нікуди – не бачити майбутнього.

НІС

Водити/проводити за ніс (носа) – обдурювати когось, не виконуючи обіцяного або приховуючи щось.

Втерти носа – показати або довести свою перевагу над кимось.

Зарубати собі на носі – добре запам'ятати.

Заорати носом – упасти обличчя униз.

Під (перед)(самим) носом – сховатися, припасти до чогось.

НІЧ

Варфоломійська ніч – жорстока масова розправа.

Піти, як у ніч – зникнути безслідно, невідомо куди.

Горобина ніч – темна, дуже буряна ніч із дощем, градом, блискавицями.

НОВІ

Нові українці (руські) – це стосується тих, хто швидко збагатився нечесним шляхом за часів незалежності України. Спосіб їхнього життя – це виклик суспільній моралі.

НОГА

Догори ногами (дном, дригом, сподом, раком) – у перевернутому, перекинутому вигляді.

Жити плазом/лазити в ногах (на колінах) – дуже принижуватися перед кимось, просячи щось або дякуючи за щось.

Зірватись (схаменутися, зметнутися) на [рівні] ноги – швидко, блискавично встати, випрямляючись.

Ноги гудуть – стомитися.

Нога в ногу – поруч, в одному строю.

Ноги на плечі – зібратися іти пішки.

Нога не ступить – хтось погрожує, що більше не прийде до когось або кудись.

Ноги прикипають (приростають) – хтось не може зрушити з якогось місця або уповільнює ходу, не хоче йти далі.

Одна нога тут, друга там – дуже швидкий, моторний, діяльнісний.

Поставити (підняти) на ноги когось – виростити.

НОТА

Мов як по нотах – надто вільно, дуже легко, без труднощів.

НУЛЬ

Починати з нуля – спочатку, з нічого.

НЮХ

Мати нюх – розбиратися, орієнтуватися в обставинах.

ОДЕРЖИМИЙ

Одержимий духами зла – психічно хворий, причинний, божевільний.

ОДИН

Одне серце і (й) душа одна – вияв справжньої християнської любові одне до одного.

ОДКОША

Давати (дістати) одкоша (відкоша) – рішуче, різко відмовити (здебільшого у залицянні, сватанні); відмовити у чомусь узагалі.

ОКО (ОЧІ)

Аж в очах рябіє – яскраво вирізнятися дрібними плямами на якомусь тлі; мерехтіти; маячити.

В очах – з чийогось погляду; за чийось переконанням.

Витріщити/витріщати очі (баньки, білки) – широко розплющити очі; виявити здивування, безтямність, гнів тощо.

Впадати, западати / кидатися в око (в очі, вічі) – хтось помічає, бачить звертає увагу на когось, щось; подобатися комусь.

Всевидяче (Всевидяще) око – Бог.

Кидати/кинути оком – дивитися, роздивлятися навколо, кругом себе тощо; звертати увагу на когось, цікавитись кимсь, залицятися до когось.

Куди оком не глянеш – на всьому просторі, до самого обрію.

Куди очі дивляться (куди завгодно) – найдаліше; у будь-якому напрямку.

Лівти у (в) вічі (очі) – прагнути бути поміченим; привернути на себе чийось увагу.

Не вірити/не повірити [своїм] очам – бути надзвичайно здивованим, побачивши щось.

Невсипуще (недремне) око – постійний нагляд, спостереження з боку когось.

Нишпорити очима – пильно оглядати, обстежувати когось, щось.

Око з око – рівнозначна помста за скоєне зло.

Очі горять – чийсь погляд виражає певні почуття (радості, збудження тощо).

Очі розбігаються – є великий вибір чогось, когось.

Очі ховати/сховати – відвертатися, не дивитися на когось, кудись від незадоволення, ніяковості, сорому тощо.

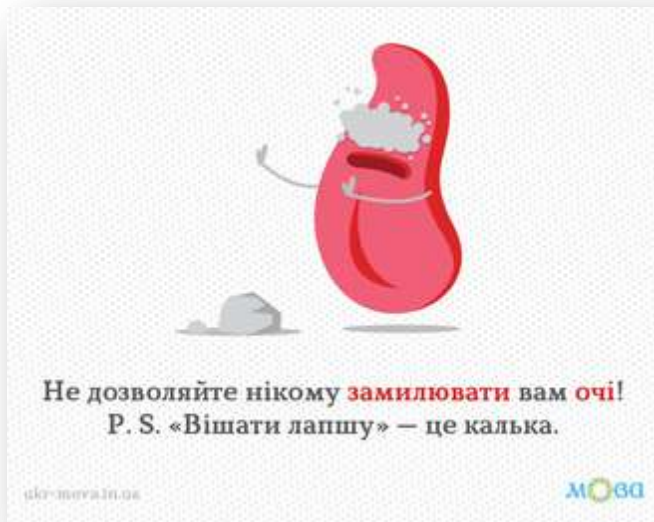
Стояти перед очима – постійно зринати в пам'яті.

Стріляти очима – кокетувати, залищатися.

Хоч око виколи – дуже темно.

Грати очима – кокетувати.

ОМАНА

Увести в оману – обдурити.

ОПЕРА

З тієї ж опери – те, що безпосередньо стосується теми розмови.

ОПЕЧЕНИЙ

Як (ні би, мов) опечений (ошпарений, очманілий) – дуже швидко зреагувати на щось; схопитися.

ОСКОМА

Набивати (набити, наїсти) оскому – займаючись тривалий час чимось, утрачати до нього інтерес; пересичуватися чимось.

ОХОТНИК

На охотника (ловця) звір іде – зацікавлена особа знайшла того (чи те), хто (чи що) був їй потрібний.

П

ПАЛЕЦЬ

Доторкатися пальцем /не доторкатися – не чіпати, не кривдити, не турбувати когось.

Пальця в рот не клади – бути обережним із кимось, хто може скористатися чиею помилкою в своїх інтересах; спритно обдурити.

Пальцем не ворухнути (поворухнути) – нічого не зробити.

Ходити на пальчиках (навшпиньки, нижче трави) – побоюючись когось, лестити, догоджати йому, підлабузнюватися до нього.

ПАЛЬМА

Віддати пальму першості – визнати когось, щось найкращим; ставити когось, щось на перше місце.

ПАМ'ЯТЬ

Викреслювати з пам'яті – змушувати забувати когось (щось).

Дійти (прийти, приходити) до пам'яті – почати реалістично сприймати дійсність.

Коротка пам'ять – хтось має здатність дуже швидко забувати.

Перебирати у пам'яті – обдумати щось, пригадуючи або уявляючи у точній послідовності все чи багато чого.

Світла пам'ять – уживається для виявлення позитивного ставлення під час згадування про померлого.

Стояти (врізатися) в пам'яті (пам'ять) – надовго, міцно запам'ятатися, уразивши чимось.

ПАНТЕЛИК

Збити з пантелику – розмовами або діями відволікти від чогось основного; заплутати.

ПАРА

Ні пари з уст (рота) – уперто мовчати.

ПЕРЕВАГА

Віддавати (давати) перевагу – виявляти більшу увагу до когось або чогось порівняно з іншими.

ПЕРО

Братися/узятися за перо (брати перо) – починати писати, займатися літературною діяльністю.

ПЕЧАТЬ

Каїнова печать – тавро зради; братовбивчий злочин.

ПЕЧІНКИ

В'їстися / в'їдатися в печінки – дужу набриднути, надокучати, допекти комусь.
Забрала (дістала) до живих печінок – дуже зачіпати, боляче вражати когось, торкатися чогось найболючішого для нього.

П'ЄДЕСТАЛ

Падати з п'єдесталу – утрача́ти авторитет, значення, важливість.

ПИЛИП

Вискочити (вистрибнути) як Пилип з конопель – недоречно, недоладно або невчасно сказати щось чи виступити з чимось.

ПИТАННЯ

Поставити питання руба – рішуче, відверто, принципово питати або заявляти про щось.

ПІВЕНЬ

Треті півні – уживається для позначення світанку.

ПІВСЛОВА

З півслова (зі сл. розуміти) – одразу без довгих пояснень.

ПІДЙОМ

Важкий на підйом – лінивий.

ПІЖМУРКИ

Грати (гратися) у піжмурки (у жмурки) – обдурювати когось, хитруючи, приховуючи щось.

ПІР'Я

Розпустити пір'я (хвіст) – пишатися, красуватися перед ким-небудь.

ПІСНЯ

Лебедина пісня – вияв таланту чи останній твір когось.

ПІТ

До сьомого поту (зі сл. працювати, трудитися) – з великим напруженням, до крайньої втоми.

ПІЧ

Колупати ніч – свататися, брати участь у весільному обряді.

ПЛАН

Відійти (відходити) на другий (задній) план – стати другорядним, неістотним, менш важливим, значущим.

ПЛАСТ

Лягти/полягти пластом – ставати на перешкоді чомусь; докладати зусиль для досягнення чогось.

ПЛОДИ

Пожинати плоди – користуватися наслідками чийхось успіхів, досягнень тощо.

ПЛЯМА

Біла пляма – недосліджене, маловивчене питання.

Чорна пляма – щось негативне, яке ганьбить когось, щось.

ПОВІТРЯ

Висіти (повисати) / повиснути у повітрі (між небом і землею) – залишатися нерозв'язаним, нез'ясованим, нездійсненим.

ПОГЛЯД

Кинути (падає) погляд – дивитися, роздивлятися.

На (з) перший (першого) погляд (погляду) – на основі поверхового ознайомлення.

Обпикати (обпалювати, ошпарювати) поглядом (очима) – пильно дивитись на когось, на щось, виявляючи своє ставлення до нього.

ПОДИХ

До останнього подиху – до смерті.

Затамувати (затаїти) подих (дихання, дух) – завмерти, припинити (унаслідок хвилювання, потрясіння, переляку тощо).

Одним (єдиним) подихом – легко, без труднощів; дуже швидко, миттю, блискавично.

Переводити подих – робити коротко перерву, короткий перепочинок у чомусь.

ПОЛУДА

Знімати (зривати) полуду (більма, пов'язку) – роз'яснювати комусь справжню сутність чогось; повідомляти правду.

Полуда з очей й упала (спала) – прозріти, побачити те, чого раніше не помічав.

ПОПІЛ

Посипати голову попелом – удаватися в тугу; утрачати мужність і надію; каятися.

ПОСЛУГА

Ведмежа послуга – послуга на шкоду.

ПОСТРІЛ

На гарматний постріл – досить далеко.

ПОТИЛИЦЯ

Вигнати (випхати) у потилицю (у плені) – грубо вигнати когось звідкись.

Дихати в потилицю – наздоганяти когось.

ПОЧУТТЯ

Шосте почуття – здатність людини добре орієнтуватися в обставинах, інтуїтивно приймати правильні рішення.

ПРАВДА

Гірка правда – прикра, тяжка істина.

Дивитися/глянути правді в очі (у вічі, в лице, в обличчя) – тверезо, об'єктивно, оцінювати дійсність, справжній стан речей.

ПРАХ

Ити (розлітатися)/іти (розлетітися) прахом – пропадати, гинути, руйнуватися, зникати (про предметі, речі тощо).

Сізіфова праця – безрезультатна, дуже виснажлива, важка й безкінечна робота.

ПРИГОДА

Стати в пригоді – допомогти комусь у біді.

ПРИЗМА

Крізь призму – із певного погляду.

ПРИКЛАД

Брати приклад – наслідувати когось.

Притча во язицех – бути об'єктом постійних пересудів.

ПРОВІДІННЯ

Провидіння. Боже провидіння – нагадування про верховенство духовного над матеріальним.

ПРОХІД

Не давати (не мати) проходу – уїдливо дошкуляти комусь чимось.

Сходити на пси – зводитися нінащо.

ПУП

Пуп землі – головна особа, без якої нічого не обходиться.

ПУТА

Скинути (знямати, порвати) пута – звільнитися.

ПУХ

Розбити / розбивати в пух і прах / дощенту – знищувати остаточно, повністю; перемагати у бою.

П'ЯТА

Ахіллесова п'ята – слабке, уразливе місце людини.

Мазати (мастити, намазувати, намащувати) п'яти салом – готуватися до втечі або втікати звідкись.

П'ятами залопотіти (накивати, закивати) – утікати, відправитися, виїхати кудись, залишивши своє місце проживання.

Тримати під п'ятою – поставити когось у цілковиту залежність; володарювати над кимсь, пригнічувати його.

П'ЯТНИЦЯ

Сім п'ятниць на тиждень – про тих, хто легко міняє свої рішення.

Р

РАБ

Раб Божій, Господній – християнин.

Рабі німі – люди, які втратили свої права і стали залежними від когось.

РАДА

Давати/дати собі раду – самостійно впоратись із труднощами, не чекаючи на допомогу.

РАЗ

Раз на віку – рідко, нечасто.

Раз у раз (раз по раз) – через певні проміжки часу; постійно.

РАК

Пекти раки – червоніти, соромитися.

РАНОК

Із ранку до ночі – протягом всього світового дня.

РАЦІЯ

Мати рацію – бути правим; правильно, слушно думати, говорити, діяти.

РЕБРО

Полічити ребра – побити когось.

РЕП'ЯХ

Причепилось як реп'ях – набридливо виявляти свою приязнь, нав'язувати комусь своє товариство.

РЕЧІ

Називати/назвати речі (власними, справжніми), іменами – говорити про когось, щось прямо, відверто, не приховуючи нічого.

ВОДА

Воду решетом носити – витратити сили даремно.

РИБА

Ловити рибу в каламутній воді - використовувати будь-які обставини, усіляко хитрувати для власної вигоди, намагаючись приховати свої дії.

З-під ринви на дощ – потрапити з однієї неприємності в іншу, ще гіршу.

РІВЕНЬ

Підніматися /піднятися (підійматися) на рівень (до рівня, становища) – ставати як хтось інший у розумовому, культурному, виробничому та ін. відношеннях.

РІВНИЙ

Як (мов, ні би) рівний (рівна) з рівним (рівня) – рівноправний, рівноцінний із кимось; однаковий

РІД

Написано (записано) на роду – судилося, призначалося від народження.

РІК

Рік у рік – постійно.

РІЧ

Річ у тому що... /У тім-то й річ (справа) – уживається для вираження того основного, суті, про що йтиметься далі; для наголошення, підкреслення того, що висловлюється.

РОЖЕН

Лізти (йти) на рожен (рожна) – наражатися на неприємності.

РОЗУМ

Зводити / звести з розуму – негативно впливаючи на психіку, робити когось божевільним.

Розум затьмарився / потьмарився – позбавляти когось здатності правильно аналізувати дійсність.

Набратися розуму – набуватися життєвого досвіду.

РОЛЬ

Відігравати роль – мати певне значення.

РОСА

Щезнути (згинутися), як роса на сонці – дуже швидко зникнути, пропасти.

РОТ

Розкрити (роззявив) рот (рота) з [подиву] – здивуватися.

РУБІКОН

Переходити (переступати, перейти) рубікон – робити рішучий крок, приймаючи остаточне рішення.

РУКА

Важка рука – хтось дуже сильний, без особливих зусиль може дуже болячи вдарити.

Валитися (летіти, падати) з рук – не виходить через відсутність відповідного настрою, утому, хворобу тощо.

Докладати (докласти) рук до чогось – працювати.

Залізна рука – тверда влада.

Зводити руки в гору – благати, молитися.

Махнути / махати рукою – зневіритись у чомусь, перестати звертати увагу на когось.

[Ні (і)] рук, [ні (і)] ніг не чути (не почувати, не відчувати) – дуже втомитися, перенапружуватися.

Опускати (спускати) / опустити (спустити) руки – розчаруватися, зневіритися; втратити активність, не діяти.

Під гарячу руку – спересердя, у гніві; зопалу, не думаючи.

Піднімати (підіймати, підводити, зводити) / підняти (підійняти, підвести, звести) руку (руки) – бити когось; знищити.

Подавати руку – допомогти комусь, підтримати його.

Потирати руки – радіти наперед.

Прибирати/прибрати до [своїх] рук – ставити в залежність від себе когось, примушуючи слухатися, підкоритися.

Розводити руками (руки) – виявляти здивування, захоплення, розгубленість; виявляти неспроможність щось зробити, у чомусь розібратися.

Рукою подати – зовсім близько, недалеко.

Скласти (згорнути) / склавши руки – нічого не робити.

Тверда рука – вольова, сильна людина; вплив, влада та ін. вольової, сильної людини (групи людей).

Руки нагріти – нажитися в нечесний спосіб.

Руки сверблять – дуже кортить.

Рукою сягнути – дуже близько.

РУШНИК

Стати на рушник – заручитися, повінчатися.

РЯДНО

Накрити (напнути, вкрити, напастити, накинута/накривати мокрим рядном – підіймати, захопити зненацька.

РЯСТ

Топтати ряст – жити, ходити по землі.

*Фразеологізми роблять наше
мовлення виразнішим,
влучнішим, дотепнішим.*

*Здивуйте всіх своєю багатото
мовою!*

ДАЛІ БУДЕ!